

09

**Ksenija Vidmar
Horvat**

Smisel sociologije kulture

Zahtevnost našega časa potrebuje humanistično razlago družbe.* Humanistična misel je večstoltni projekt, ki temelji na oblikovanju skupnih osnov vednosti in vrednot. Danes so te osnove v kritični razgradnji. Priča smo zgodovinsko prelomni dostopnosti do informacij in sočasni eroziji informiranosti. Družbena omrežja in algoritmi nam dostavljajo vsebine na način, ki spodbuja strahove, gnev in pretiravanje. Krepijo prepričanost v vrednost lastnih mnenj. Ustvarjajo nagrajujoče lagodje v konformnem skupinskem razmišljanju in zastavljanju vprašanj z vnaprej znanimi odgovori. Slabijo »epistemološko skromnost«, to je zavedanju o morebitni omejenosti, začasnosti in subjektivnosti naših prepričanj. Izločajo intelektualno pluralnost, spodnašajo veljavnost dejstev in s cinizmom odpravljajo vrednost znanstvenih resnic.

Humanistika ponuja orodje: kritično mišljenje. Toda tudi to orodje, kot očitajo mnogi kritiki, je v zadnjih desetletjih izgubilo svoj prvotni pomen. Kritično presojo, izogibanje vnaprejšnjim resnicam, avto-refleksijo in dvom so, po zgledu platformnega etosa družbenih omrežij in kulture zgražanja, nadomestili kognitivne pristranskosti, pripadnost odmevnim komoram enakomislečih in aktivistično reševanje družbenih zagat. Če sprejmemo takšno kritiko, sta pred nami torej dve nalogi: okrepiti moramo pomen humanistike in znanstvenost njenih analitičnih orodij.

* Prispevek je izvelek iz raziskovalne naloge »Univerza in javni intelektualci v 21. stoletju«, ki poteka v okviru programske skupine Družbena zgodovina v 21. stoletju (ARIS P6-0400).

Kriza vednosti, kriza humanistike?

Začnimo pri drugi nalogi. Da je humanistika zašla v slepo ulico, je mogoče slišati iz različnih družbenih in političnih taborov. Skupna sodba je, da je družbena teorija opustila postulate znanstvenosti in raziskovalno doslednost nadomestila s pravičniškim bojem za enakost in vključevanje. Ni se ji uspelo izogniti privlaku digitalnega ekosistema, ki je informirano razpravljanje nadomestil z ideološkimi tabori in »plemensko epistemologijo«. Zanimarila je temeljna načela odkrivanja resnice, kot jih je s svojim znamenitim akronimom CUDOS postavil sociolog Robert K. Merton (1973): skupinska vednost (*Communalism*), objektivnost (*Universality*), nepristranskost (*Disinterestedness*), skepticizem (*Organized Scepticism*). Resničnostne izjave moramo podvreči strogemu pregledu neosebnih kriterijev, je bil Mertonov poziv k objektivnosti, osebne ali socialne lastnosti protagonistov pa ne morejo odločati o trditvah, ki se želijo uvrstiti v katalog znanosti. Današnje družboslovje in humanistika, po mnenju kritikov, ravnata ravno nasprotno. Kompleksnost družbenih procesov in zgodovinskih kontekstov reducirata v preprosto shemo hierarhij med zatiranimi in zatiralci, obe skupini pa nato še dodatno zakleneta v skupinske družbene kategorije spola, rase, etnije in razreda. Kot da bi jih (nas) zaobšla celotna intelektualna zgodovina druge polovice 20. stoletja, ki si je garaško prizadevala, da bi subjekt pretvorila v nomada (cf. Braidotti 2011), identitetne pripadnosti pa raztopila v naključne

konstelacije poroznih mej in pretočnih subjektnih pozicij (cf., Laclau in Mouffe 1987, za dodatno razpravo o politiki identitet, glej in Mounk 2023).

Na seznamu odklona od znanstvene discipliniranosti se na prvem mestu pojavlja sociologija. Na letnem srečanju ene od ameriških socioloških zvez s povednim naslovom *Prihodnost sociologije* je spomladi 2026 občinstvo na Univerzi v Pittsburghu na plenarnem predavanju lahko slišalo, kako sta družboslovje, in sociologija posebej, normalizirali »sistematično asimetričnost v dejstvenih kriterijih« (Eppard 2026; glej tudi Eppard et al. 2025). Permisivnost do ideološko sprejemljivih trditev, četudi dvomljivih znanstvenih vrednosti, in odpor do nelagodnih zaključkov, umanjkanje soočenja z nasprotnimi hipotezami, »idejno pranje« in zamenjava empiričnih raziskovanj z aktivizmom so ustvarili epistemološke zmote, ki krepijo nezaupanje v humanistiko in, posledično, univerze.¹ Nedavno skupno samoevalvacijsko poročilo dveh prestižnih univerz, Univerze Vandernbilt in Univerze v Washingtonu v ZDA, ugotavlja, da so obtožbe, uperjene proti akademski humanistiki, vsaj delno upravičene. Skupina desetih humanističnih akademikov, med njimi Kwame Anthony Appiah, ki ga v kritični teoriji radi citiramo, ko gre za navajanje postkolonialne teorije, so rektorjema obeh univerz aprila 2026 predložili preliminarno analizo stanja (gl. Boghossian et al. 2026; v istem mesecu je svoje

1 Po nedavni Gallupovi raziskavi je zaupanje Američanov v visoko šolstvo iz 57 % v enem desetletju zdrsnilo na 36 %. Med razlogi za upad so domnevno »politični kurikuli« in »napačni poudarki v poučevanju«.

poročilo objavila tudi Univerza Yale: Adams in Gage et. al. 2026), v kateri ugotavljajo, da se je akademsko raziskovanje v zadnjih desetletjih preoblikovalo v politični angažma, katerega veljavnost se presoja po izvenakademskih standardih. »Politične sile od Washingtona, D.C. do prestolnic zveznih držav si bolj kot kdajkoli prizadevajo, da bi narekemale vsebine humanističnega poučevanja in raziskovanja«, navedajo poročevalci. Pritiski potujejo od iliberalne leveice do skrajne desnice. Medtem ko se slednja poslužuje instrumentov cenzure (Blinder 2026), prva posega v akademsko okolje z ustvarjanjem kulture navideznega intelektualnega konsenza.

Raziskovalno delo se opira na doseganje določenih političnih ciljev, kot je socialna pravičnost.² Medtem ko je to lahko hvalevredna ambicija, pa tematika ni predmet raziskovanja in odkrivanja. Vložena je v raziskovalni načrt z vnaprejšnjim soglasjem o pričakovanem rezultatu. Takšen konceptualni okvir določi, kaj je za humanistiko pravi in kaj nepravi rezultat raziskovanja.

Raziskovalni projekti so se iz metodologije načrtovanja analitičnih korakov, ki bi vodili do preverjenih spoznanj, po poti diskurza ogorčenja spremenili v pritrditvena poročila vnaprej znanih zaključkov. Vede, kot so politologija, pravo ali filozofija, se težko izognejo soočenju z nasprotnimi stališči, pritrjuje

2 Posebej izpostavljajo vplivno fundacijo Mellon, ki se je leta 2020 odločila, da bo podlaga za podeljevanje finančne podpore vsem raziskovalnim projektom njihova zavezanost »socialni pravičnosti«. Več o vlogi fundacije v amerškem akademskem okolju, glej Harper 2026.

kanadski politični filozof Joseph Heath. Sociologi pa s(m)o si nadeli avro kritičnih teoretikov in ustvarili akademsko monokulturo, ki verjame, da je proučevanje družbenih neenakosti že samo po sebi garant naše kritične raziskovalne metode (Heath 2026). Oddelki za sociologijo so metodično, prek zaposlovanja in habilitacijskih napredovanj (za kritiko zaposlovanja na ameriških univerzah, glej Dalmia 2026), rekrutirali teoretsko sorodne kadre in spodnesli temelj akademskega etosa, to je skupnosti raznolikih kritičnih umov, ki skrbijo, da pritrditvene pristranskosti njihovih kolegov ne bi spodnesle napredovanja do znanstvene resnice.³ Intelktualna moč in avtoriteta univerze izhaja iz načela *institucionaliziranega nesoglasja* (Lukianoff in Haidt 2018), to je kolegialne medsebojne kritike, ki določi, katera od idej, ki preživi intelektualno presojo, je vredna podpore znanstvene skupnosti, njen glasnik pa naziva znanstvenik oz., kadar nastopa v javnosti, javni intelektualec. Današnji oddelki kritične teorije pa so epistemološki silosi s progresivističnim poslanstvom brez znanstvene preverljivosti in prostorov za nestrinjanje.

Umetna in humanistična inteligenca

Kritiko, ki jo doživlja humanistika na ameriških univerzah, zlahka odpravimo kot problem anglo-

3 Po obsežni analizi blizu 4000 znanstvenih člankov s področja družboslovja je bilo mogoče raziskave ponoviti samo v polovici primerov (Jones 2026).

saksonskega sveta ali zmehčamo s standardnim argumentom ameriškega pretiravanja. Lahko tudi mirno spregledamo, kako nezaupanje v humanistiko sproža reformne ukrepe, zapiranje oddelkov in javni protest v naši evropski soseščini (Bawden in Weale 2026). Nenazadnje, brez večjega hrupa voljno sklonimo glave pod vsemi topovi domnevnega pohoda kulturnega marksizma, s katerim po slovenski sociologiji strelja politična desnica. Čas bo pokazal, ali smo bili iz kritične avtorefleksije ali akademske in intelektualne samo-evalvacije, kot so jo opravile nam epistemološko sorodne akademske institucije kritične teorije, upravičeno izvzeti.

Lahko pa intelektualno delo opravimo po drugi poti, s pomočjo umetne inteligence. Druga resna grožnja, ob morebitni avtodestruktivnosti, ki preti humanistiki, je splošno prepričanje o njeni postopni odvečnosti. Orodja generativne umetne inteligence so humanistično misel v marsičem prehitela. Pišejo bolj dodelane seminarske naloge, kot to zmorejo naši študenti in študentke, zmorejo intelektualno zahtevne operacije filozofskega razmišljanja in načrtovanja politik, ki osupnejo generacijo vodilnih učenjakov in raziskovalcev demokracije (Mounk 2026), navdušujejo z umetniškimi rekombinirani estetik, stilov in sublimnega... Kaj, če sploh kaj, preostane humanistiki?

Humanistika, vključno s sociologijo (kulture), torej teoretsko in kvalitativno paradigmo raziskovanja z intelektualnimi viri v strukturalizmu, lingvistiki, psihoanalizi in semiotiki, je disciplinirana oblika branja.

Natančno in dolgotrajno urjenje v branju, analizi besedil in primerjalni študiji konceptov ustvarja kompetenčni profil, ki ga opredeljuje nedokončanost argumenta. Branje in razumevanje težkih besedil vodi k oblikovanju veščine interpretiranja, a vselej z zavedanjem, da bi bil argument lahko bistveno boljši. Humanistika, po definiciji, je torej osnovana na znanstveni metodi implicitne proti-hipoteze, torej vrline, katere pomanjkanje nam očitajo naši kritiki. Kot so začeli z dokazovanjem mnogi raziskovalci digitalne pismenosti (za nekaj uporabnih komentarjev gl. Pinillos 2026), da bi lahko koristno, to je znanstveno veljavno, uporabili orodja umetne inteligence, moramo biti večji podrobnega branja, prepoznavanja luknjičavosti argumenta in prehitrega sklepanja. V avtoritarnem slogu razpravljanja razkrinkati blaga zavajanja ali željo po ugajanju naročniku povpraševanja pomeni ločevati med resnico in prevaro – spretnost, ki smo ji jo pridobili le, če smo bili sami deležni humanističnega urjenja z dolgimi urami pisanja, revidiranja, editiranja in preciziranja svojih misli.

Humanistika in univerza torej ne postajata postopoma odvečni, nasprotno, potrebujemo ju bolj kot kdaj koli. Povpraševanje po veščinah in znanjih, ki jih učimo na humanističnih oddelkih, bo le pridobivalo na teži. Brati natančno, misliti precizno in pisati raziskovalno odlično, prav kakor umetna inteligenca, a s človeško sodbo in moralno odgovornostjo, je tisto, ki mora usmerjati tehnološko revolucijo. Strah pred tehnologijo, ki paralizira družbeni odziv, je porojen

iz preskromnega zavedanja o pomenu, ki ga v človeški zgodovini imata humanistika... in univerze.

Univerze so skupnosti vrednot, akademskih, civilnih in državljskih. Liberalna izobrazba, ki jo pridobivamo skozi šolski sistem, nas pripravlja na vstop v politično skupnost državljanov in državljanek, zmernih strpnega in na dejstva oprtega argumentiranja, poslušanja nasprotnih argumentov in deliberiranja v skupno dobro. Če univerze namesto kritičnih intelektualcev, sposobnih avtorefleksije in metodičnega dvoma v rezultate svojega raziskovanja, vzgajamo aktiviste, prispevamo k bogastvu javnega razpravljanja – a tudi tvegamo poglobljanje polarizacije. Aktivizem nas razdvaja, državljanstvo povezuje. Državljanstvo zahteva tolerantnost, posebej do tistih, s katerimi se ne strinjamo, a jim moramo pustiti pravico do glasu in, če tako nanesejo demokratične volitve, vladanja. Prva formula razdvaja z logiko »mi proti vam«, druga zahteva prispevek za oblikovanje skupnega sveta. Kot je ta skupni svet opredelila Hannah Arendt (1958), je to arena medsebojnega sporazumevanja, kjer razumemo in sprejemamo dejstvo, da se vsi med seboj ne strinjamo. V današnjem času nam razumnega sprejemanja tega dejstva zmanjkuje; kakor se zdi, da nam zmanjkuje tudi pripravljenosti, zgraditi mostove nazaj do nestrinjanja. Če univerza lahko prispeva k vzgoji državljskega etosa, mora najprej vzgajati takšen znanstveni duh intelektualne doslednosti in kritičnega nestrinjanja, ki bo prispeval k vitalnosti, odpornosti in družbeni veljavi humanistike in družboslovja; in odpiral prostor za

repliko v političnem prostoru aktivnega in odgovornega državljanstva.

Sklep

Humanistiko potrebujemo bolj kot kdaj koli, da lahko zajezimo hitrost našega časa in s počasnim premislekom pridemo do najboljših možnih družbenih rešitev. Z osvežitvijo osnov kritičnega mišljenja krepimo odpornost in vztrajanje v nelagodju lastne omejene vednosti ter, v dobi polarizirane javnosti, znova gradimo pogoje za pluralen družbeni dialog.

Četudi je miselno delo, ki nam ga nalagata humanistika in kritično mišljenje, pogosto osamljeno in naporno, je naloga univerze, da nove generacije prepričamo, da je v njem skritih največ poti do svobode, smisla – in bogastva življenjske izkušnje, ki ga udeležimo v državljansko in demokratično zreli družbi.

Reference

- Adams, Julia in Beverly Gage et. al. 2026. »Report of the Yale Committee on Trust in Higher Education.« (10. 4. 2026). <https://president.yale.edu/sites/default/files/2026-04/Report-of-the-Committee-on-Trust-in-Higher-Education.pdf> (Dostop 20. 7. 2026)
- Arendt, Hanna. 1958. *The Human Condition*. Chicago: Chicago University Press.

- Bawden, Anna in Sally Weale. 2026. »Humanities among degrees being 'extinguished' by hard-up universities.« *The Guardian* (14. 7. 2026). <https://www.theguardian.com/education/2026/jul/14/university-job-cuts-humanities-social-sciences> (Dostop 20. 7. 2026)
- Blinder, Alan. 2026. »Texas A&M, Under New Curriculum Limits, Warns Professor not to Teach Plato.« *The New York Times* (7. 1. 2026). <https://www.nytimes.com/2026/01/07/us/tamu-plato-race-gender.html> (Dostop 20. 7. 2026)
- Boghossian, Paul et al. 2026. *Report on the State of Scholarship in the Humanities and the Humanistic Social Sciences*. <https://cdn.vanderbilt.edu/vu-wpfsx/wp-content/uploads/sites/51/2026/06/State-of-Scholarship-Report-final.pdf> (Dostop 20. 7. 2026)
- Braidotti, Rosi. 2011. *Nomadic Subjects: Embodiement and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
- Dalmia, Shikha. 2026. »Yale's Mea Culpa Arrives at the Wrong Time.« (27. 5. 2026). https://www.theunpopulist.net/p/yales-mea-culpa-arrives-at-the-wrong?utm_source=share&utm_medium=android&r=4o9nms&triedRedirect=true (Dostop 20. 7. 2026)
- Eppard, Lawrence Michael. 2026. »Rigor or Ruin: Sociology's Reckoning Has Arrived.« (6. 6. 2026) https://connorsinstitute.substack.com?utm_source=navbar&utm_medium=web (Dostop 20. 7. 2026)

- Eppard, Lawrence, Jukka Savolainen, Bradley Campbell in Jacob L. Mackey. 2025. »Sociology in crisis.« *Theory and Society* 54: 459–474.
- Harper, Tyler Austin. 2026. The Multibillion-Dollar Foundation That Controls the Humanities: Is the Andrew W. Mellon Foundation the Last Best Hope for American Arts and Letters—Or Is It Killing Them? *The Atlantic* (marec), https://www.theatlantic.com/magazine/2026/03/mellon-foundation-humanities-research-funding/685733/?utm_source=copy-link&utm_medium=social&utm_campaign=share
- Heath, Joseph. 2026. »Why do sociologists think that they are critical theorists?« https://open.substack.com/pub/josephheath/p/why-do-sociologists-think-that-they?utm_source=share&utm_medium=android&r=4o9nms (Dostop 20. 7. 2026)
- Jones, Nicola. 2026. »Half of social-science studies fail replication test in years-long project.« (1. 4. 2026) *Nature* 652(8108), <https://www.nature.com/articles/d41586-026-00955-5>. (Dostop 20. 7. 2026)
- Laclau, Ernesto in Chantall Mouffe. 1987. *Hegemonija in socialistična strategija: k radikalni demokratični politiki*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Lukianoff, Greg in Jonathan Haidt. 2018. *The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure*. London, New York: Penguin.
- Merton, Robert K. 1973. *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: University of Chicago Press.

Mounk, Yascha. 2026. »The Humanities Are About to Be Automated: AI can now write convincing academic papers: There's no more room for denial.« (26. 2. 2026) https://writing.yaschamounk.com/p/the-humanities-are-about-to-be-automated?utm_source=post-email-title&publication_id=2709399&post_id=188162035&utm_campaign=email-post-title&isFreemail=true&r=4hz83y&triedRedirect=true&hide_intro_popup=true (Dostop 20. 7. 2026)

Mounk, Yasha. 2023. *The Identity Trap: A Story of Ideas and Power in Our Time*. New York, London: Penguin.

Pinillos, N. Ángel. 2026. »The Honest Case for the Humanities Or: Why I'm Tired of My Colleagues Making Arguments That Only Work on Us.« (28. 5. 2026) https://napinillos.substack.com/p/the-honest-case-for-the-humanities?utm_source=share&utm_medium=android&r=4o9nms&triedRedirect=true; https://www.persuasion.community/p/the-multiversity-is-finished?utm_source=post-email-title&publication_id=61579&post_id=202140738&utm_campaign=email-post-title&isFreemail=true&r=4hz83y&triedRedirect=true; https://www.persuasion.community/p/how-to-revive-liberal-education?utm_source=share&utm_medium=android&r=4o9nms&triedRedirect=true (Dostop 20. 7. 2026)